

Anna Winiarczyk

Relacje uczeń – nauczyciel dzieci z rodzin dotkniętych migracją zarobkową rodziców

Pedagogika Rodziny 3/3, 131-145

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Winiarczyk

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Relacje uczeń – nauczyciel dzieci z rodzin dotkniętych migracją zarobkową rodziców

Student-teacher relationships of children from families affected by parents' labour migration

Wprowadzenie

Mobilność terytorialna stanowi jedną z podstawowych aktywności człowieka, która była przez niego podejmowana odkąd świat istnieje. Dziś w dobie globalizacji rynków pracy, migracje ludności stały się pewną formą zwykłej życiowej działalności, realizacji planów czy aspiracji. Polska będąca państwem doświadczającym migracji swoich obywateli, określana jest mianem „kraj migracyjny”, co wynika z wielokrotnych exodusów naszych obywateli zapisanych na kartach historii ojczyzny. Z chwilą wejścia Polski do struktur Unii Europejskiej i otwarcia rynków pracy dla obywateli państw członkowskich, fala migracji osiągnęła niebywałą skalę. Ten podstawowy u progu XXI wieku nurt międzynarodowej mobilności ludności M. Okólski proponuje nazywać migracją niepełną, którą określa, jako „czasowe przemieszczanie się do miejsc pracy za granicą bez zapuszczania tam korzeni (...)” [Okólski, 2001, s. 19], zaś osoby czasowo migrujące, według autora, to „ludzie na huśtawce” [Okólski, 2001, s. 9].

Oddalenie przestrzenne członków rodziny nakreśla zmiany w jej strukturze, sprawiając, że z pełnej staje się czasowo niepełną, co w sposób istotny zmienia funkcjonowanie członków rodziny, a w tym świat dzieci. Dzieciństwo dla wielu z nich przestaje być szczęśliwe, a staje się bolesne, krzywdzące i osamotnione, zachwianiu ulega poczucie bezpieczeństwa. Dzieciństwo rozłączone ma różne oblicza, od korzystnego, poprzez ambiwalentne, do bardzo niekorzystnego [Kozdrowicz, 2008, s. 25].

Dziecko funkcjonuje głównie w dwóch podstawowych dla niego środowiskach – rodzinie oraz szkole, na obszarze których dziecko doświadczające migracji zarobkowej rodziców, może demonstrować szereg zachowań niezgodnych z ogólnie przyjętymi normami społecznymi, czy nie wywiązywać się z zadań stawianych mu do realizacji przez obydwie te obszary społeczne. Na ogół pokutuje stwierdzenie, że dzieci doświadczające „euromigracji” rodziców przejawiają określone trudności wychowawcze, jednak jak podaje S. Kozak [2010, s. 119], „nie można uogólniać (...), bo w każdym województwie, a nawet szkole przyczyny i skutki w zachowaniu eurosierot są inne, ale podobne do objawów niedostosowania społecznego”, zatem istnieje konieczność poświęcenia wiele uwagi na analizę przyczyn oraz dynamiki tego zjawiska.

Szkoła jest terenem, na którym zachodzą rozmaite stosunki społeczne. Do jednych z najważniejszych zalicza się te pomiędzy uczniem a nauczycielem.

W układzie uczeń – nauczyciel można wyszczególnić dwie pozycje: pozycję ucznia i pozycję nauczyciela, z którymi wiążą się odpowiednie role pozostające ze sobą w pewnych relacjach. Stosunek wymienionych ról polega na nauczaniu i wychowaniu ze strony nauczyciela i poddawaniu się tym zabiegom ze strony ucznia. U podłoża efektywności pracy dydaktyczno-wychowawczej, leży więc mechanizm interakcji międzypersonalnych, do których należy zaliczyć wzajemne stosunki ucznia i nauczyciela. Pozytywny układ stosunków pomiędzy tymi dwoma podmiotami sprawia, że nastawienie wychowanka do szkoły czy klasy ulega zmianie. Uczeń dobrze czuje się w środowisku szkolnym, staje się ono jego drugim domem, a nie tylko placówką przekazującą i weryfikującą jego wiedzę i umiejętności.

Co pewien czas uwagę społeczną, zainteresowanie mediów, opinii publicznej a nawet częściowo także środowisk politycznych, skupiają na sobie doniesienia o wydarzeniach, w których uczniowie coraz odważniej przekraczają kolejne granice w niesubordynacji w stosunku do swych nauczycieli. Ponadto, media ukazują sytuacje, w których nauczyciele zaczynają bać się swoich podopiecznych, będąc przez nich zastraszeni. Jak podaje I. Pufal-Struzik [2007, s. 5] „agresja przepełnia dziś szkołę, zagrożeni przemocą czują się i uczniowie i nauczyciele. Nauczyciele przestali być nietykalni. Uczniowie coraz chętniej podnoszą na nich rękę. Najbardziej zainfekowane przemocą są gimnazja. Zgromadzono w nich niedojrzałą jeszcze psychicznie młodzież, która bada granice, eksperymentuje i doświadcza”.

Badania własne

W dyskursie publicznym, licznych publikacjach naukowych, wiele miejsca poświęca się na ukazywanie dzieci, których rodzice migrowali w celu zarobkowym, jako przejawiające różne rodzaje trudności wychowawczych. Niewiele jednak jest prac ukazujących stosunek tej grupy dzieci względem nauczycieli. Przeprowadzone badania własne miały więc na celu próbę odpowiedzi na pytanie:

jakie są zachowania dzieci doświadczających czasowej rozłąki terytorialnej z rodzicami w stosunku do nauczycieli?

Badaniami objęto 187 dzieci, których rodzice (jeden lub oboje) przebywali na czasowej migracji zarobkowej w jednym z państw członkowskich Unii Europejskiej. Respondenci byli uczniami publicznych gimnazjów mieszczących się terenie Kielc. Przebadano także 87 nauczycieli, którzy pełnili funkcję wychowawców klas, do których należeli badani gimnazjaliści. W toku badań zastosowano technikę ankiety i wywiadu, zaś w ich obrębie wykorzystano następujące narzędzia: kwestionariusz ankiety dla dziecka, kwestionariusz wywiadu z dzieckiem oraz kwestionariusz wywiadu z nauczycielem-wychowawcą. Narzędzia zostały opracowane przez autorkę badań. Badania przeprowadzono w roku szkolnym 2010/2011.

Analiza wyników badań

Na podstawie rezultatów badań przedstawionych w poniższym zestawieniu tabelarycznym można stwierdzić, że spośród niewłaściwych zachowań dzieci z rodzin czasowo niepełnych względem nauczycieli przeszkadzanie w prowadzeniu zajęć lekcyjnych było najczęściej przejawianym przez nastoletnich respondentów (62,0%, co stanowi 116 osób z ogółu).

Powodów, dla których badani gimnazjaliści zakłócali nauczycielom wykonywanie zadań dydaktyczno-wychowawczych na lekcji było wiele, jednak zdecydowana większość z nich czyniła to poprzez rozmowy z rówieśnikami (62,1%). Prowadzenie rozmów powoduje, że osoby konwersujące nie odnoszą korzyści z lekcji, ale także ograniczają korzystanie w należyтым stopniu z niej kolegom i koleżankom oraz utrudniają nauczycielom skoncentrowanie się na właściwym przeprowadzeniu zajęć. Ponadto wszelkie zakłócenia występujące na zajęciach sprawiają spowolnienia w pracy dydaktycznej nauczyciela, ciągłe prośnienie uczniów o ciszę zabiera cenny czas z jednostki lekcyjnej. Podobnie chodzenie po klasie (9,8%), prowokowanie nauczycieli (3,4%), przeszkadza im w kierowaniu lekcją, rozprasza jej uczestników, wprowadza niepotrzebne zainteresowanie innymi wydarzeniami, a nie zdobywaniem wiadomości i umiejętności.

Tab. 1. Stosunek dzieci z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli (N=187)

RODZAJE ZACHOWAŃ		Ogółem	
		N	%
Przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji	często	15	8,0
	rzadko	101	54,0
	nigdy	71	38,0
Negatywna reakcja na uwagi nauczycieli	tak	100	53,5
	nie	87	46,5

Agresywność werbalna w stosunku do nauczycieli	tak	19	10,2
	nie	168	89,8
Posłuszeństwo wobec nauczycieli	tak	8	4,3
	raczej tak	104	55,6
	raczej nie	75	40,1
	nie	0	0,0
Używanie zwrotów grzecznościowych	tak	4	2,2
	raczej tak	145	77,5
	raczej nie	38	20,3
	nie	0	0,0
Uczynność wobec nauczycieli	często	172	92,0
	rzadko	15	8,0
	nigdy	0	0,0

Źródło: badania własne.

Współcześnie coraz więcej uczniów, w każdym wieku posiada telefon komórkowy. Uczniowie nie rozstają się z nim nawet podczas trwania zajęć lekcyjnych, co więcej, bez żadnych oporów korzystają z niego. W niektórych szkołach gimnazjalnych występuje kategoriyczny zakaz używania telefonów podczas trwania lekcji, za złamanie tego zakazu uczniom odejmowane są punkty z zachowania, w innych szkołach aż tak restrykcyjnie nauczyciele nie podchodzą do tej kwestii, choć przyznają, że: „dzwoniący telefon na lekcji mocno zakłóca skupienie uwagi większości pracujących uczniów”. Badania własne ukazały, że 22,3% gimnazjalistów deklarujących przeszkadzanie nauczycielom w pracy na lekcji, czyniło to, rozmawiając przez telefon komórkowy. Oto wypowiedzi badanych uczniów świadczące o przejawianiu tego zachowania: „Tylko na sprawdzianie wyciszam telefon, ponieważ na lekcji nie ma takiej potrzeby. Zawsze, gdy telefon mi zadzwoni to go odbieram bez względu na to, jaki jest akurat przedmiot”; „Staram się nie rozmawiać przez telefon na lekcji, bo nauczyciele nieraz się bardzo denerwują, ale gdy jest głośno na lekcji to nauczyciel nawet nie zauważy, że rozmawiam”; „Podczas trwania lekcji zawsze mam wyciszony telefon na ławce, muszę widzieć czy ktoś się do mnie <<nie dobija>>. Pomimo zakazu korzystania z komórki na lekcji, jak potrzeba to dzwonię i bez problemu <<esemesuję>> z kumplami, podczas, gdy nauczycielka prowadzi lekcję”.

Negatywna reakcja uczniów na uwagi nauczycieli skierowane do nich to kolejne zachowanie licznie przejawiane przez młodzież wychowującą się w rodzinach czasowo niepełnych (53,5%, tj. 100 osób z ogółu), zaś niewiele ponad 10,0% uczniów (tj. 19 osób z ogółu) było agresywnymi werbalnie w stosunku

do nauczycieli. Uczniowie ci twierdzą, że ich reakcja była spowodowana głównie tym, iż uwagi kierowane pod ich adresem były niesprawiedliwe (82,1% badanych z tej grupy). Podczas wywiadu jeden z chłopców opowiedział, w jakich sytuacjach był awanturczy i agresywny względem opiekunów w szkole: „Zawsze kłóć się i przeklinam, gdy jestem osądzony przez nauczyciela o coś, czego nie zrobiłem. Nauczyciele uczepili się mnie i ciągle coś chcą ode mnie, a to że gadam, że się kręcę w ławce, że przeszkadzam kolegom w lekcji, że nie zrobiłem jeszcze zadania. Strasznie mnie to denerwuje, więc krzyczę a nawet wychodzę z sali i trzaskam drzwiami. Mam przez to wiele uwag z zachowania i częste kary w domu”.

Zupełnie inaczej tę kwestię spostrzegają nauczyciele: „Uczeń zawsze powie, że to on ma rację i przerażające jest, że takich uczniów jest coraz więcej. W opinii wychowanków nauczyciel, który ciągle i ciągle upomina ucznia prosząc, aby wreszcie przestał rozmawiać na lekcji, gdyż przeszkadza – nie ma racji, bo przecież, jak twierdzi uczeń, nauczyciel się <<czepia>>, ponieważ ten dyskutuje na temat treści, którym poświęcona jest lekcja, przy czym ton tej wypowiedzi nie należy do przyjemnych. W klasie, w której mam wychowawstwo, jest dwóch chłopców, których ojcowie są na migracji i zawsze obydwaj mają najwięcej do powiedzenia, gdy ich upominam”.

Dokonując analizy pozostałych zachowań badanych uczniów względem nauczycieli, można stwierdzić, że 59,9% respondentów (tj. 112 osób z ogółu) wykazywało posłuszeństwo wobec swoich opiekunów w szkole (tak – 4,3%, raczej tak – 55,6%), zaś 40,1% (tj. 75 osób z ogółu) raczej nie było zdyscyplinowanych. Podczas jednego z wywiadów badana gimnazjalistka stwierdziła: „Często nie jestem posłuszna nauczycielom, lubię się im przeciwstawiać. W szkole wszyscy znają mnie z tego, że generalnie robię to, co chcę. Nauczyciel może mnie prosić i prosić abym coś zrobiła, a ja i tak wykonuję wszystko na odwrót. Wszyscy twierdzą, że jestem uparta i chodzę swoimi ścieżkami”.

Używania zwrotów grzecznościowych nie respektowało 20,3% badanej młodzieży (tj. 38 osób z ogółu), natomiast zdecydowana większość, bo 79,7% (tak – 2,2%, raczej tak – 77,5%) stosowała formy grzecznościowe, zwracając się do nauczycieli. Zaprezentowane dane liczbowe (tab. 1) ukazują także, że 100% badanych nastolatków było uczynnych wobec nauczycieli (często – 92,0%, rzadko – 8,0%).

Analizując dane empiryczne dotyczące stosunku uczniów z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli, warto sprawdzić, jak kształtują się poszczególne zachowania gimnazjalistów względem płci (tab. 2).

Tab. 2. Stosunek dziewcząt i chłopców z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli a płeć badanych

N – dziewczęta = 103

N – chłopcy = 84

N – ogółem = 187

RODZAJE ZACHOWAŃ		PŁEĆ BADANYCH				Ogółem	
		DZIECI					
		Dziewczęta		Chłopcy		N	%
		N	%	N	%		
Przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji	często	4	3,9	11	13,1	15	8,0
	rzadko	57	55,3	44	52,4	101	54,0
	nigdy	42	40,8	29	34,5	71	38,0
Negatywna reakcja na uwagi nauczycieli	tak	61	59,2	39	46,4	100	53,5
	nie	42	40,8	45	53,6	87	46,5
Agresywność werbalna w stosunku do nauczycieli	tak	9	8,7	10	11,9	19	10,2
	nie	94	91,3	74	88,1	168	89,8
Posłuszeństwo wobec nauczycieli	tak	5	4,8	3	3,6	8	4,3
	raczej tak	53	51,5	51	60,7	104	55,6
	raczej nie	45	43,7	30	35,7	75	40,1
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Używanie zwrotów grzecznościowych	tak	3	2,9	1	1,2	4	2,2
	raczej tak	79	76,7	66	78,6	145	77,5
	raczej nie	21	20,4	17	20,2	38	20,3
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Uczynność wobec nauczycieli	często	93	90,3	79	94,0	172	92,0
	rzadko	10	9,7	5	6,0	15	8,0
	nigdy	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Źródło: badania własne.

Na podstawie danych liczbowych, zauważa się, że dziewczęta stanowiły grupę deklarującą przejawianie większej liczby negatywnych zachowań niż chłopcy. Uczennice dominowały w rzadkim przeszkadzaniu nauczycielom w pracy na lekcji (55,3%), negatywnym reagowaniu na ich uwagi (59,2%), raczej nie były im posłuszne (43,7%) i nie używały zwrotów grzecznościowych zwracając się do nich (raczej nie – 20,4%), jak również, rzadko były uczynne wobec swoich wychowawców (9,7%). Chłopcy natomiast, z jednej strony, częściej niż dziewczęta, przeszkadzali w prowadzeniu lekcji (13,1%), zaś z drugiej, dominowali w niereagowaniu negatywnie na uwagi kierowane do nich przez nauczycieli (53,6%), ponadto byli im posłuszni (raczej tak – 60,7%) i uczynni (często – 94%) oraz używali zwrotów grzecznościowych zwracając się do nich (raczej tak – 78,6%).

Następna analiza badawcza ukierunkowana została na ustalenie, czy wiek nastoletnich respondentów różnicuje ich stosunek do nauczycieli (tab. 3).

Tab. 3. Stosunek dzieci z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli a wiek badanych

N – 14 lat = 65

N – 15 lat = 79

N – 16 lat = 43

N – ogółem = 187

RODZAJE ZACHOWAŃ		WIEK BADANYCH DZIECI						Ogółem	
		14 lat		15 lat		16 lat			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji	często	9	13,8	3	3,8	3	7,0	15	8,0
	rzadko	38	58,5	41	51,9	22	51,1	101	54,0
	nigdy	18	27,7	35	44,3	18	41,9	71	38,0
Negatywna reakcja na uwagi nauczycieli	tak	36	55,4	44	55,7	20	46,5	100	53,5
	nie	29	44,6	35	44,3	23	53,5	87	46,5
Agresywność werbalna w stosunku do nauczycieli	tak	6	9,2	10	12,7	3	7,0	19	10,2
	nie	59	90,8	69	87,3	40	93,0	168	89,8
Posłuszeństwo wobec nauczycieli	tak	4	6,2	4	5,1	0	0,0	8	4,3
	raczej tak	39	60,0	39	49,3	26	60,5	104	55,6
	raczej nie	22	33,8	36	45,6	17	39,5	75	40,1
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Używanie zwrotów grzecznościowych	tak	2	3,1	2	2,5	0	0,0	4	2,2
	raczej tak	50	76,9	60	75,9	35	81,4	145	77,5
	raczej nie	13	20,0	17	21,6	8	18,6	38	20,3
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Uczynność wobec nauczycieli	często	59	90,8	73	92,4	40	93,0	172	92,0
	rzadko	6	9,2	6	7,6	3	7,0	15	8,0
	nigdy	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Źródło: badania własne

Grupa piętnastolatków wykazywała najwięcej negatywnych zachowań wobec swoich nauczycieli. Uczniowie ci, najczęściej spośród pozostałych grup wiekowych,

negatywnie reagowali na uwagi kierowane do nich przez nauczycieli (55,7%), raczej nie byli im posłuszni (45,6%), nie używali zwrotów grzecznościowych, zwracając się do nauczycieli (21,6%) i przejawiali agresywność werbalną w stosunku do nich (12,7%). Oto wypowiedź nauczyciela świadcząca o przejawianiu tego negatywnego zachowania przez badanych: „Zdarzają się uczniowie, którzy używają wulgaryzmów, ale to są jednostki, natomiast są i tacy, którzy systematycznie, gdy coś jest nie po ich myśli, są bardzo niemili, zdenerwowani i podnoszą głos. Lecz agresją nic nie załatwią, wręcz przeciwnie. Staram się tych uczniów jakoś usprawiedliwiać, gdyż często ich sytuacja życiowa nie jest łatwa. Tęsknią za nieobecnym rodzicem, buntują się, a swój stan emocjonalny rozładują w szkole”.

Mimo, iż piętnastolatki przejawiali najczęściej niepożądanych zachowań względem nauczycieli, to w przypadku przeszkadzania w prowadzeniu lekcji, ta grupa wiekowa, najliczniej wybrała odpowiedź – nigdy (44,3%).

Szesnastolatki zaś stanowili zbiorowość wyróżniającą się głównie pod kątem pozytywnych zachowań względem swoich wychowawców. Uczniowie ci nie reagowali negatywnie na uwagi skierowane do nich (53,5%), ponadto w 93,0% nie przejawiali agresji werbalnej, w 60,5% raczej byli posłuszni nauczycielom i używali uprzejmych słów, zwracając się do nich (81,4%) oraz przejawiali względem nich uczynność (często – 93,0%).

Analizując stosunek uczniów z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli, zwrócono również uwagę na fakt, który z rodziców migrował zarobkowo (tab. 4).

Przeprowadzone badania wykazały, że dzieci wychowujące się w rodzinach, w których oboje rodzice przebywali na migracji zarobkowej, przejawiały więcej negatywnych zachowań względem nauczycieli, niż ich rówieśnicy w sytuacji migracji matki czy ojca. Zauważa się to w przypadku takich zachowań, jak: przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji (rzadko – 69,0%), negatywna reakcja na uwagi nauczycieli (58,6%), agresywność werbalna (20,7%), jak również uczynność wobec nauczycieli (rzadko – 13,8%). Należy jednak zauważyć, że o ile z jednej strony u tej grupy badanych odnotowano najliczniej raczej nieprzejawianie posłuszeństwa względem nauczycieli (44,8%), to z drugiej, największy procent tych respondentów zadeklarował subordynację (6,9%).

W przypadku migracji matki, dzieci najczęściej spośród pozostałych respondentów, przeszkadzały nauczycielom w pracy dydaktyczno-wychowawczej na lekcji (często – 14,3%) i raczej nie używały sformułowań grzecznościowych, zwracając się do nich (38,1%). Jednak u tej młodzieży zaobserwowano więcej pozytywnych zachowań: niereagowanie negatywnie na uwagi nauczycieli kierowane do nich (57,1%), posłuszeństwo (raczej tak – 81,0%) i aż w 100% uczynność.

W sytuacji przebywania ojca poza granicami Polski, dzieci podczas badań, wskazały na największą liczbę właściwych zachowań przejawianych względem swoich nauczycieli. Respondenci ci nigdy nie przeszkadzali nauczycielom w pracy (40,9%), nie byli wobec nich agresywni werbalnie (92,0%) oraz używali słów

typu: proszę, dziękuję, przepraszam, itp., zwracając się do nich (tak – 2,9%, raczej tak – 81,8%).

Tab. 4. Stosunek dzieci z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli a rodzic (matka, ojciec, oboje rodzice) przebywający na migracji zarobkowej

N – matka przebywająca na migracji = 21

N – ojciec przebywający na migracji = 137

N – oboje rodzice przebywający na migracji = 29

N – ogółem = 187

RODZAJE ZACHOWAŃ		RODZIC PRACUJĄCY ZA GRANICĄ						Ogółem	
		Matka		Ojciec		Oboje ro- dzice			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji	często	3	14,3	12	8,7	0	0,0	15	8,0
	rzadko	12	57,1	69	50,4	20	69,0	101	54,0
	nigdy	6	28,6	56	40,9	9	31,0	71	38,0
Negatywna reakcja na uwagi nauczyciela	tak	9	42,9	74	54,0	17	58,6	100	53,5
	nie	12	57,1	63	46,0	12	41,4	87	46,5
Agresywność werbalna w stosunku do nauczycieli	tak	2	9,5	11	8,0	6	20,7	19	10,2
	nie	19	90,5	126	92,0	23	79,3	168	89,8
Posłuszeństwo wobec nauczycieli	tak	0	0,0	6	4,4	2	6,9	8	4,3
	raczej tak	17	81,0	73	53,3	14	48,3	104	55,6
	raczej nie	4	19,0	58	42,3	13	44,8	75	40,1
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Używanie zwrotów grzecznościowych	tak	0	0,0	4	2,9	0	0,0	4	2,2
	raczej tak	13	61,9	112	81,8	20	69,0	145	77,5
	raczej nie	8	38,1	21	15,3	9	31,0	38	20,3
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Uczynność wobec nauczycieli	często	21	100	126	92,0	25	86,2	172	92,0
	rzadko	0	0,0	11	8,0	4	13,8	15	8,0
	nigdy	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Źródło: badania własne.

Kolejną zmienną niezależną, względem której dokonano statystycznego pomiaru zależności, stanowi czas pobytu rodziców na migracji zarobkowej (tab. 5).

Tab. 5. Stosunek dzieci z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli a czas migracji zarobkowej rodzica/ów

N – migracja do 3 miesięcy = 29

N – migracja od 3-12 miesięcy = 136

N – migracja powyżej 12 miesięcy = 22

N – ogółem = 187

RODZAJE ZACHWAŃ		CZAS MIGRACJI ZAROBKOWEJ RODZICA/ÓW						Ogółem	
		Do 3 miesięcy		Od 3-12 miesięcy		Powyżej 12 miesięcy			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji	często	1	3,4	1	0,7	13	59,1	15	8,0
	rzadko	3	10,3	90	66,2	8	36,4	101	54,0
	nigdy	25	86,3	45	33,1	1	4,5	71	38,0
Negatywna reakcja na uwagi nauczycieli	tak	8	27,6	73	53,7	19	86,4	100	53,5
	nie	21	72,4	63	46,3	3	13,6	87	46,5
Agresywność werbalna w stosunku do nauczycieli	tak	0	0,0	15	11,0	4	18,2	19	10,2
	nie	29	100	121	89,0	18	81,8	168	89,8
Posłuszeństwo wobec nauczycieli	tak	6	20,7	1	0,7	1	4,5	8	4,3
	raczej tak	20	69,0	81	59,5	3	13,6	104	55,6
	raczej nie	3	10,3	54	39,8	18	81,9	75	40,1
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Używanie zwrotów grzecznościowych	tak	2	6,9	2	1,5	0	0,0	4	2,2
	raczej tak	25	86,2	105	77,2	15	68,2	145	77,5
	raczej nie	2	6,9	29	21,3	7	31,8	38	20,3
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Uczynność wobec nauczycieli	często	27	93,1	135	99,3	10	45,4	172	92,0
	rzadko	2	6,9	1	0,7	12	54,6	15	8,0
	nigdy	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Źródło: badania własne.

Dane zamieszczone w powyższej tabeli wyraźnie wskazują, że dzieci, których rodzice przebywali poza granicami powyżej jednego roku, a w następnej kolejności od trzech do dwunastu miesięcy, przejawiały skłonność do większej liczby nagannych zachowań względem nauczycieli niż respondenci doświadczający krótkookresowej rozłąki z rodzicami – do trzech miesięcy. Uczniowie posiadający rodziców poza granicami kraju powyżej dwunastu miesięcy wyróżniali się spośród rówieśników m.in. przeszkadzaniem nauczycielom w pracy na lekcji (często – 59,1%), co potwierdza wypowiedź badanego chłopca: „Przeszkadzam na lekcjach i będę, bo mi się na nich nudzi. Często, jak nauczyciele <<smęcą>> to muszę się czymś zająć, żeby czas mi szybciej minął, a jak znajdę sobie zajęcia to nauczyciele zwracają mi uwagę, że jestem rozkojarzony i bujam w obłokach. Moja reakcja na takie uwagi jest zawsze taka sama, denerwuję się i sprzecam z nauczycielami. Niektórzy z nich chcą mi dawać jakieś zadania na lekcji, abym coś zaczął robić, albo proszą mnie o pomoc przy czymś, ale mi się nigdy nie chce”.

Kolejnymi zachowaniami najliczniej przejawianymi przez tę grupę dzieci były: negatywna reakcja na uwagi nauczycieli (86,4%), agresywność werbalna w stosunku do nich (18,2%), brak posłuszeństwa (raczej nie – 81,9%), raczej niestosowanie zwrotów grzecznościowych (31,8%) oraz rzadka uczynność względem nauczycieli (54,6%).

Dzieci, których rodzice krótki okres przebywali zarobkowo poza granicami Polski, najliczniej z wszystkich dzieci poddanych badaniom, manifestowały głównie pozytywne zachowania względem nauczycieli: nie przeszkadzały w prowadzeniu lekcji (86,3%), nie reagowały negatywnie na ich uwagi (72,4%), nie przejawiały agresywności werbalnej (100%), były posłuszne (tak 20,7%, raczej tak – 69,0%) oraz używały sformułowań grzecznościowych zwracając się do nich (tak – 6,9%, raczej tak 86,2%).

Analiza danych zawartych w tabeli 5 jednoznacznie wskazuje, że im dłuższy był okres migracji rodziców, tym większą liczbę negatywnych zachowań przejawiały dzieci. Przy krótkookresowym pobycie za granicą matki, ojca czy obojga rodziców, respondenci wykazywali najwięcej oczekiwanych zachowań względem nauczycieli, zaś wraz z długością pobytu na obczyźnie wzrastała liczba negatywnych zachowań, a malała pozytywnych. Potwierdzały to również relacje dzieci, z których wynikało, że przedłużająca się migracja rodziców niekorzystnie oddziaływała na ich postępowanie, np.: „Na początku wyjazdu taty do Włoch moje zachowanie nie zmieniło się, mama też więcej pilnowała mnie i brata, tak jakby się bała, że jak taty nie ma, to my wejdziemy jej na głowę, nie będziemy się uczyć i zaczniemy chodzić na wagary. Z czasem, gdy tata pozostawał kolejne miesiące za granicą, mama <<odpuszczała>> nam i dawała więcej luzu, więc teraz z Bartkiem nie narzekamy. W szkole nawet nikt nie domyślał się, oprócz kolegów, że tata jest za granicą. Dopiero po drugiej klasie gimnazjum, wychowawczyni, gdy wezwała mamę na rozmowę o moim złym zachowaniu na lekcjach dowiedziała się, że ojciec

jest we Włoszech. Teraz mama często przychodzi do wychowawczynie i gadają o mnie. Ponoć zachowuję się coraz gorzej i nie do wytrzymania. Nauczyciele ciągle mi powtarzają, abym spoważniał i przestał się wygłupiać, bo źle skończę. Boże, jak ja nie znoszę, gdy oni tak mówią! I właśnie dlatego często się z nimi kłócę i w ogóle, a największy konflikt mam z <<geograficzką>> ”.

„To oczywiste, że tuż po wyjeździe rodziców do Niemiec poczułem większą swobodę, lecz nie do końca. Pamiętam, jak ciotka się angażowała i pilnowała mnie, abym nie zrobił jakiegoś głupstwa. Nauczyciele na mnie nie narzekali, jakoś się uczyłem. Obecnie, jak rodzice są za granicą już trzeci rok, ciotka już mnie tak nie pilnuje, bo i tak wie, że zrobię, co zechcę. Teraz po tych trzech latach bez rodziców w domu mam <<rewelkę>>: spotykam się z kolegami, o której tylko chcę godzinie, dużo mniej się uczę, to znaczy w ogóle się nie uczę, chodzę na wagary, gdy nie chce mi się iść do szkoły. Oczywiście przez to moje oceny nie są już takie jak wcześniej, ponadto, obniżyło mi się zachowanie i wychowawczynie postawiła mi nieodpowiednie, na co też wpłynęło moje zachowanie do nauczycieli. Wiem, że czasem przesadzam z przeklinaniem i kłóceniem się, ale oni zbyt dużo ode mnie wymagają”.

Zaprezentowane w powyższym zestawieniu tabelarycznym dane liczbowe a odnoszące się do zachowań dzieci wobec nauczycieli są zależne od czasu migracji rodziców, ponieważ występuje korelacja pomiędzy długością migracji a przeszkadzaniem w prowadzeniu lekcji ($\chi^2=121,620$, $df=4$; $p.i.<0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,94$, co oznacza korelację bardzo wysoką, zależność bardzo pewną, negatywną reakcją na uwagi nauczycieli ($\chi^2=17,379$ $df=2$; $p.i.<0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,29$, co oznacza korelację niską, zależność wyraźną lecz małą, – posłuszeństwem wobec nauczycieli ($\chi^2=46,486$, $df=6$; $p.i.>0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,45$, co oznacza korelację umiarkowaną, zależność istotną, – uczynnością wobec nauczycieli ($\chi^2=74,377$, $df=4$; $p.i.>0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,53$, co oznacza korelację umiarkowaną, zależność istotną.

Kolejny etap badań poświęcono analizie poszczególnych zachowań uczniów w stosunku do nauczycieli względem zmiennej niezależnej, jaką stanowi sytuacja materialna rodziny (tab. 6).

Gimnazjaliści, którzy określili swoją sytuację materialną jako złą, dominowali wśród pozostałych badanych w przejawianiu negatywnych zachowań względem nauczycieli. Świadczy o tym częste przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji (14,7%), negatywna reakcja na ich uwagi (70,6%), ponadto uczniowie ci byli agresywni werbalnie (14,7%), raczej nie byli posłuszni nauczycielom (70,6%) i nie stosowali sformułowań grzecznościowych, zwracając się do nich (raczej nie – 85,3%).

Tab. 6. Stosunek dzieci z rodzin czasowo niepełnych do nauczycieli a sytuacja materialna rodziny

N – bardzo dobra = 40

N – przeciętna = 113

N – zła = 34

N – ogółem = 187

RODZAJE ZACHOWAŃ		SYTUACJA MATERIALNA RODZINY						Ogółem	
		Bardzo dobra		Przeciętna		Zła			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Przeszkadzanie nauczycielom w prowadzeniu lekcji	często	2	5,0	8	7,1	5	14,7	15	8,0
	rzadko	20	50,0	66	58,4	15	44,1	101	54,0
	nigdy	18	45,0	39	34,5	14	41,2	71	38,0
Negatywna reakcja na uwagi nauczycieli	tak	16	40,0	60	53,1	24	70,6	100	53,5
	nie	24	60,0	53	46,9	10	29,4	87	46,5
Agresywność werbalna w stosunku do nauczycieli	tak	2	5,0	12	10,6	5	14,7	19	10,2
	nie	38	95,0	101	89,4	29	85,3	168	89,8
Posłuszeństwo wobec nauczycieli	tak	4	10,0	3	2,6	1	2,9	8	4,3
	raczej tak	34	85,0	61	54,0	9	26,5	104	55,6
	raczej nie	2	5,0	49	43,4	24	70,6	75	40,1
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Używanie zwrotów grzecznościowych	tak	3	7,5	1	0,9	0	0,0	4	2,2
	raczej tak	36	90,0	104	92,0	5	14,7	145	77,5
	raczej nie	1	2,5	8	7,1	29	85,3	38	20,3
	nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Uczynność wobec nauczycieli	często	39	97,5	100	88,5	33	97,1	172	92,0
	rzadko	1	2,5	13	11,5	1	2,9	15	8,0
	nigdy	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Źródło: badania własne.

Natomiast respondenci posiadający bardzo dobrą sytuację ekonomiczną wyróżniali się na tle wszystkich badanych dzieci największą liczbą pozytywnych zachowań przejawianych w stosunku do nauczycieli. A zatem, dzieci wychowujące

się w rodzinach bez trosk materialnych nie przeszkadzały nauczycielom w pracy na lekcji (45,0%), nie reagowały negatywnie na ich uwagi (60,0%), nie były agresywne werbalnie (95,0%), ponadto, wykazywały posłuszeństwo nauczycielom (tak – 10,0%, raczej tak – 85,0%), używały zwrotów grzecznościowych (7,5%) i były wobec nich uczynne (często – 97,5%).

Na podstawie analizy powyższych danych zauważa się, że im gorszej sytuacji materialnej doświadczają rodziny, tym więcej niepożądanych zachowań obserwuje się u dzieci w nich wychowujących się.

Zastosowany test chi-kwadrat wykazał zależność pomiędzy sytuacją materialną rodziny a poszczególnymi zachowaniami dzieci w stosunku do nauczycieli: – agresywnością werbalną ($\chi^2=852,265$, $df=2$; $p.i.<0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,90$, co oznacza korelację bardzo wysoką, zależność bardzo pewną, – posłuszeństwem ($\chi^2=894,734$, $df=6$; $p.i.<0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,91$, co oznacza korelację bardzo wysoką, zależność bardzo pewną, – używaniem zwrotów grzecznościowych ($\chi^2=1078,922$, $df=6$; $p.i.<0,05$). Wyliczony z testu chi-kwadrat współczynnik korelacji dla układu tych zmiennych wynosi $r_c=0,92$, co oznacza korelację bardzo wysoką, zależność bardzo pewną.

Reasumując powyższe rozważania, można stwierdzić, iż badane dzieci częściej były skłonne do pozytywnych zachowań względem nauczycieli niż negatywnych, choć te również występowały i niejednokrotnie nie przybierały one jedynie postać incydentu. Najczęściej respondenci przeszkadzali wychowawcom w prowadzeniu lekcji poprzez rozmowy z rówieśnikami oraz konwersację przez telefon komórkowy. Dziewczęta były skłonne do przejawiania większej liczby negatywnych zachowań niż chłopcy, choć należy podkreślić, że różnice w niektórych przypadkach nie były znaczące. Uwzględniając wiek badanych, zaobserwowano, iż uczniowie w wieku piętnastu lat wyróżniali się niepożądanymi zachowaniami w stosunku do wychowawców, zaś najstarsza grupa badanych przejawiała więcej aprobowanych zachowań względem nauczycieli w szkole.

Dzieci wychowujące się w rodzinach posiadających złą sytuację materialną, doświadczające długookresowej rozłąki z obojgiem rodziców, wykazywały więcej nagannych zachowań względem kadry pedagogicznej niż w pozostałych przypadkach.

Streszczenie: W ostatnim czasie wiele miejsca poświęca się na ukazywanie dzieci, których rodzice migrowali w celach zarobkowych, jako przejawiające różne rodzaje trudności wychowawczych. Niewiele jednak jest prac ukazujących stosunek tej grupy dzieci względem nauczycieli. Przeprowadzone badania własne miały więc na celu próbę odpowiedzi na pytanie: jakie są zachowania dzieci doświadczających czasowej rozłąki terytorialnej z rodzicami w stosunku do nauczycieli?

Badaniom poddano 187 gimnazjalistów, których rodzice (jeden lub oboje) przebywali poza granicami Polski oraz 87 nauczycieli – wychowawców.

Słowa kluczowe: dziecko z rodziny niepełnej, nauczyciel, relacje, problemy wychowawcze

Summary: In recent times, a lot of space is devoted to showing children, whose parents migrated for work purposes, as manifesting different types of educational problems. However, there are few studies showing the ratio of that group of children to teachers. Therefore, conducted research was to answer the question: what is the behavior of children experiencing temporary territorial separation from parents against the teachers?

The study involved 187 middle school students whose parents (one or both) were outside the Polish borders, and 87 teachers-educators.

Keywords: a child from a single – parent family, a teacher, relationships, behavioral problems/upbringing problems.

Bibliografia:

Kozak S., (2010), *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa.

Kozdrowicz E., (2008), nr 8, *Psychopedagogiczne skutki rozłąki migracyjnej*, [w:] Kozdrowicz E., Walczak B. (red.), *Szkoła wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów*, Warszawa.

Okólski M., (2001), *Mobilność międzynarodowa ludności Polski w okresie transformacji: przegląd problematyki*, [w:] Jaźwińska E., Okólski M. (red.), *Ludzie na bułstawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Warszawa.

Pufal-Struzik I., (2007), *Agresja i przemoc w szkole. Przyczyny, rozpoznawanie, zapobieganie*, Kielce.